

Л. В. Віннікова, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

НОВІ ПРОБЛЕМИ Й ШЛЯХИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ БЕЗПРИТУЛЬНИМ В УКРАЇНІ

Віннікова Л. В.

Нові проблеми й шляхи надання соціальної допомоги безпритульним в Україні

Розкрито нові проблеми й шляхи надання соціальної допомоги й соціального захисту безпритульним у зв'язку із зникненням поняття „бомж” в Україні у порівнянні із досвідом соціальної підтримки безхатченків за рубежом. Основні нормативно-правові документи проаналізовано стосовно визначення бездомності, причин, що поглиблюють цю проблему. Розглянуто мережу установ соціальної допомоги безпритульним в Україні, Великій Британії і США, їх основні завдання, діяльність, послуги. Вказано на те, що ініціатива надання кваліфікованої соціальної допомоги й правової підтримки безпритульних за рубежом іде з боку держави, соціальних установ.

Ключові слова: безпритульні, соціальна підтримка, соціальна допомога, соціальний захист, соціальні служби для безпритульних у Великій Британії і США.

Винникова Л. В.

Новые проблемы и пути предоставления социальной помощи в Украине

Раскрыто новые проблемы и пути предоставления социальной помощи и социальной защиты бездомным в связи с исчезновением понятия „бомж” в Украине в сравнении с опытом социальной поддержки бездомных за рубежом. Основные нормативно-правовые документы проанализированы относительно определения бездомности, причин, которые усугубляют эту проблему. Рассмотрено сеть учреждений социальной помощи бездомным в Украине, Великобритании и США, их основные задачи, деятельность, услуги. Указано на то, что инициатива оказания квалифицированной социальной помощи и правовой поддержки бездомных за рубежом идет со стороны государства, социальных учреждений.

Ключевые слова: бездомные, социальная поддержка, социальная помощь, социальная защита, социальные службы для бездомных в Великобритании и США.

Бездомність як явище присутня й у розвинутих, і в слаборозвинутих країнах світу. Проблема бездомності стає гострою й актуальною в більшості великих міст України. За даними Головного управління внутрішніх справ Києва, кількість осіб без певного місця проживання щорічно перевищує 5 тисяч. На жаль, існує проблема недостатнього забезпечення нормативно-правової бази щодо аспектів соціальної допомоги безхатченкам, атакож, багато існуючих правових актів не повною мірою відображають аспекти соціального захисту цієї категорії населення. Зараз найбільш характерними причинами, які поглиблюють проблему бездомності, є:

- недостатня кількість помешкань, дешевого житла;
- безробіття, що зумовлює відсутність засобів для оплати житла;
- низький дохід багатьох сімей і окремих громадян;
- соціальне здоров'я суспільства (наявність душевнохворих, осіб із девіантною поведінкою, наркоманів, алкоголіків, нездорові відносини у сім'ї тощо);
- слабкі можливості для реалізації соціальних програм, що націлені на надання матеріальної і іншої допомоги малозабезпеченим сім'ям, групам ризику і т.д. [6]

Метою статті є аналізування новітніх проблем соціальної підтримки безпритульних в Україні та порівняння роботи соціальних служб для безпритульних в Україні, Великій Британії та США.

Питання надання соціально-педагогічної й психологічної підтримки безпритульних розкриті в роботах І. Зверевої, А. Капської, Г. Лактионової, Н. Лук'янової, Л. Кузьма, П. Павленка, Н. Троценкота ін. Усі ці роботи спираються на основні Документи нормативно-правової бази для захисту прав людини, а саме: Конвенцію про захист прав людини й основних свобод (1950); Конвенцію ООН про права дитини (1989); Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990); Конституцію України (1996) та ін.

1 січня 2006 року в Україні був прийнятий закон “Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”, у якому зазначено, що при вирішенні питань щодо соціального захисту бездомних громадян повинні застосовуватись норми міжнародного права та правила, встановлені міжнародними договорами України. Згідно з цим законом, облік бездомних громадян здійснюється за їх переважним місцезнаходженням на підставі особистого звернення або їх виявлення. Облік здійснюється відповідними спеціалізованими закладами, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Діяльність таких закладів регулюється положенням, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Облік безпритульних дітей здійснюється службами у справах неповнолітніх місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Реєстрація переважного місцезнаходження бездомних громадян здійснюється за юридичною адресою спеціалізованого закладу, який здійснює облік бездомних громадян, або інших закладів для цієї категорії осіб. При постановці на облік бездомні громадяни отримують посвідчення встановленого зразка.

Хоча й мережа установ соціальної допомоги безхатченкам збільшується, існує будинок нічного перебування, центр реінтеграції, соціальний готель, проте й кількість тих, хто звертається за допомогою, для того щоб повернутися до нормального життя, зростає, безпритульним потрібне житло і робота. А для цього – необхідні документи. Більшість тих, хто живе на вулиці не мають не лише реєстрації, а й навіть паспорта. Виходить, що вони опиняються у замкнутому колі – бо без одного нема і іншого. [8]

У цьому році Верховна Рада запропонувала ліквідувати „бомжів”, людей без постійного місця проживання, як клас. На розгляд парламенту подали законопроект, відповідно до якого, вносяться зміни до поняття „реєстрація”. Зокрема, особам без певного місця проживання передбачається надати можливість реєструватися за адресою спеціалізованого закладу, де вони з тих чи інших причин перебувають. У законопроекті передбачена і реєстрація за дорученням, якщо особа не в змозі здійснити всі необхідні процедури

самостійно. У той же час, факти реєстрацій пропонується фіксувати в паспортах або інших документах, що підтверджують особу [7]. Проте, як кажуть, поняття зникло, а люди залишилися. Бездомність як соціальна проблема визначається відсутністю у людини „дому”, але вона не зводиться лише до наявності помешкання для житла, притулку чи даху над головою. Існують різні показники бездомності – від спання на вулиці до життя в тісноті. У практиці соціальної роботи використовують такі визначення:

бездомні – ті, що не мають незалежного постійного місця проживання або не можуть використовувати його тривалий час, живуть у закладах для бездомних;

безпритульні – ті, що не мають окремого постійного місця проживання, вони ночують на вулиці, в парках і т.д.;

маргінально поселені – ті, що мешкають у непристосованих для житла приміщеннях, незаконно зайнятому житлі, фургонах, або живуть у родичів чи друзів [3].

Для надання послуг безпритульним будуть залучати громадські організації й благодійні фонди, волонтерів і людей, що проходять альтернативну (невоєнну) службу. Представники церкви, яка колись традиційно брала на себе турботу про безпритульних, кажуть, що „у церкви сьогодні не має ні законних підстав, ні матеріальних можливостей займатися бомжами, оскільки ці функції, які тисячоліттями виконувала церква, взяв на себе уряд” [6].

Як правило, соціальна підтримка й соціальний захист передбачають комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини та активної інтеграції людини у суспільство. Статус бездомного супроводжується високим ризиком скоєння правопорушень, вірогідність якого зростає в умовах відсутності систем соціальної підтримки та послуг, організацій та фахівців, які працювали б з цією групою клієнтів. Соціальна робота з цією групою орієнтована на подолання особистої та

соціальної функціональної вразливості людей, пов'язаної з втратою чи високим ризиком втрати житла.

У європейських країнах, як наприклад, Велика Британія та США проблема бездомності набула актуальності у 1980-х роках, проте вже наприкінці 1990-х завдяки спільним зусиллям державних та недержавних організацій вдалося чимало зробити для її вирішення [5].

Зазначимо, що в цих країнах ініціатива надання кваліфікованої соціальної й правової підтримки йде з боку держави, соціальних установ. У Великій Британії накопичено великий досвід надання соціальної підтримки безпритульним, як дорослим, так і дітям і молоді. Для цього створюються відповідні умови, розповсюджується багато інформації, куди можуть звернутися безпритульні в разі потреби. Наприклад, „Довідник з виживання” [1] був розроблений Радою м. Оксфорд для тих, хто є безхатченком, або кому загрожує ним стати, де розміщена основна інформація для людей, що втратили притулок. Інформація подається також із посиланням на веб-сайт Ради м. Оксфорд, сайт поновлюється кожного дня. У довіднику перераховано послуги для безпритульних, що відносяться до оксфордської громади, тобто: 1) прожили на цій території достатньо довгий час; 2) мають родинні зв'язки у цій громаді; 3) працюють на цій території; 4) мають інші зв'язки, що відносять цю людину до цієї території. На той випадок, коли людина не має зв'язків у цій громаді, їй може надати допомогу так звана Команда з надання послуг тим, хто мешкає на вулиці (*Street Service Team*). Вони допоможуть знайти помешкання (притулок) та підтримають повернення людини назад, коли територія, де вона мешкала, буде безпечною для мешкання. Якщо людина не має зв'язків у даній громаді, їй призначається співбесіда із спеціальним соціальним працівником (*Reconnection Worker*), який може запропонувати мешкання на іншій території. Мешкання, що надається безпритульним, може бути як терміновим (*Emergency accommodation*), так і довгостроковим (*Longer Term Accommodation*).

Центр допомоги біженцям (Asylum Welcome, Asylum Aid). Спеціалісти цього центру працюють з біженцями та ув'язненими для того, щоб надати їм

пораду, підтримку, та інформацію з юридичних питань. Завдання центру – полегшити стресовий стан, відновити добробут, сприяти інтеграції в суспільство за допомогою практичної, соціальної, психологічної підтримки. У даному центрі працюють також фахівці, які надають допомогу молоді віком до 18 років, тим, хто немає батьків або опікунів. Цим дітям надають послуги відповідно до потреб їх віку, наприклад: мешкання у сім'ї, підтримка при розміщенні, окреме мешкання.

Хостели (безплатні або за мінімальну ціну) – тут безпритульні можуть переночувати, отримати їжу, прийняти душ тощо. Хостели підтримують дорослих, дітей, розумово відсталих, тих, хто вживає наркотики (на всіх стадіях хвороби). Тих, хто там мешкає, пізніше заохочують брати участь у роботі центрів допомоги, у он-лайн роботі на сайті, де представлена програма вибіркового тестування. Вони можуть залишатися в цих центрах протягом 18 місяців.

Центри довгострокового притулку надають мешкання як самотнім людям, так і молодим подружжям, вагітним та жінкам із немовлям.

Центри харчування (Food and Day Centres) не приймають тих, хто вживає алкоголь або наркотики. Безпритульні отримують навички безпеки життєдіяльності, консультування у групі. Сніданок і обід у цьому центрі отримують за номінальною ціною, а також, каву, чай, рушники, послуги прання, шафу для речей тощо.

Зараз уряд України намагається покращити програми соціальної допомоги удосконалити систему соціальної підтримки безпритульних. За умови, що соціальні послуги для бездомних спрямовані лише на надання притулку чи місця для ночівлі, вирішення проблеми бездомності неможливе. Як ми бачимо соціальний захист безпритульних у Великій Британії й США надається з боку різних соціальних служб, має чіткий системний характер. Тому, на наш погляд, *подальше вивчення й урахування досвіду надання соціальної допомоги й соціальної підтримки безхатченків та роботи соціальних служб і центріву Великій*

Британії і США дозволить оптимізувати й покращити систему соціальної роботи й соціального захисту в Україні.

Література

1. Survival Guide for homeless people in Oxford. – Oxford : Oxford City Council, 2009. – 66 p.
2. Бідак В. Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій / В. Бідак // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 5. – С. 4.
3. Закон України „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей” // Державна міграційна служба України. Офіційний сайт ДМСУ (електронний ресурс). – Режим доступу: http://www.dmsu.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=161&lang=uk
4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996.
5. Долженко А. И. Соціальна робота з бездомними (електронний ресурс). – Режим доступу : <http://ecosoc.kharkov.ua/publ/6-1-0-8>.
6. Уряд вирішив зайнятися бомжами. Новинар, 21 квітня 2008 р. (електронний ресурс). – Режим доступу : <http://novynar.com.ua/politics/25506>
7. Газета 7 днів. Інформаційний тижневик кїївщини. 22.05.2012 (електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.7dniv.com/news/5611.htm>

Vinnikova L. V.

The new problems and the ways of social support for homeless in Ukraine

The new problems and the ways of social support for homeless people in terms of elimination of such a notion in Ukraine are described in comparison with the experience of social supports for homeless people in Great Britain and the USA. The state of homeless has been mentioned as an actual and important problem for social workers to deal with. The main legal documents were analyzed with respect to the definition of homelessness, the reasons that make this problem worse. Most of these documents do not cover all the aspects of social support of this category of people. According to the law about the social support basis of the homeless people and children, when solving the issues of social support of homeless, international norms and rules of Ukrainian treaties should be applied. It was noted that the Supreme Rada of Ukraine has proposed some changes to the registration of homeless people. The registration is seen to be provided through specialized establishments, local authorities, and local executives, and is regulated by the statement adopted by the Cabinet of Ministry of Ukraine. A range of institutions of social assistance to the homeless in Ukraine, the UK and the USA, their main objectives, activities, and

services have been considered. It was pointed out that the initiative of providing a qualified social assistance and legal support to homeless people abroad (e.g. the United Kingdom) goes from the state and social institutions. The functions and main objectives of Oxford Street Service Team, Reconnection Worker, Asylum Welcome, Asylum Aid, Emergency and Longer Term Accommodation centers, Food and Day Centers have been analyzed in terms of creating an effective complex of measures to help a homeless to have an adequate, safe and active integration into society.

Key words: homeless people, social support, social help, social service for homeless people in Great Britain and in the USA.

Відомості про автора

Віннікова Лариса Вячеславівна – викладач кафедри іноземної мови Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Наукові інтереси зосереджені навколо проблем порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов.

Стаття надійшла до друку 1.02.2013

Прийнята до друку 26.04.2013